

RESEARCH AND EDUCATION
Scientific Journal

**INTERNATIONAL CONFERENCE
DEDICATED TO THE ROLE AND
IMPORTANCE OF INNOVATIVE
EDUCATION IN THE 21ST CENTURY**

ISSN: 2181-3191

10 SEPTEMBER, 2022 YEAR

International Scientific Conference

RESEARCHEDU.ORG

PKP | INDEX

“RESEARCH AND EDUCATION”

Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND
IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY”

www.researchedu.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, казак, точик

TASHKENT, UZBEKISTAN

2022/ SEPTEMBER 10

REZAVOR MEVALARGA BIOPERPAROTLARNING TA'SIRI

S.Islamov

Toshkent davlat agrar universiteti professori

E-mail: s.islomov@tdau.uz

N.Yaxshimurotov

Urganch davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi

E-mail: ynu141093@gmail.com

Annatotsiya

Ushbu maqolada rezavor mevalarning keng turlari va navli qatorida individual funktsional ingredientlar tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirishga taklif etilayotgan kompleks yondashuvdadir. Ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlash bosqichlarida ularning ozuqaviy qiymatini shakllantirish va saqlash jaryonlarni ilmiy asoslash. Qulupnay rezavorlarining atmosferada saqlash muddati o'rtasida bog'liqlik o'rnatildi, nafas olish tezligi yuqori bo'lgan rezavorlarni o'zgartirilgan atmosferada saqlash.

Kalit so'zlar: saqlash, ishlab chiqarish, kompleks, qayta ishlash, rezavor, qulupnay.

Аннотация

В данной статье предлагается комплексный подход к формированию базы данных по составу отдельных функциональных ингредиентов в широком спектре видов и сортов ягод. Формирование и сохранение их пищевой ценности на этапах производства, хранения и переработки, научное обоснование процессов. Установлена корреляция между продолжительностью хранения ягод земляники в атмосфере, хранением ягод с повышенной интенсивностью дыхания в модифицированной атмосфере.

Ключевые слова: хранение, производство, комплекс, переработка, ягоды, клубника.

Annotation

In this article, a comprehensive approach is proposed to form a database on the composition of individual functional ingredients in a wide range of berry species and cultivars. Formation and preservation of their nutritional value at the stages of production, storage and processing, scientific justification of processes. A correlation was established between the duration of storage of strawberry berries in the atmosphere, storage of berries with a high respiration rate in a modified atmosphere.

Key word: storage, production, complex, processing, berries, strawberries.

KIRISH

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashga katta e‘tibor qaratmoqda, bunda dunyoda yuqumli bo‘lmagan kasalliklar tarqalishining oldini olish muammosini hal etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Dunyodagi oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash va sog‘lom ovqatlanish uchun zamonaviy talablarga javob beradigan oziq-ovqat mahsulotlarini iste‘mol qilish bilan bog‘liq vaziyat ekologik xavflarning oshishi, aholi sonining ko‘payishi va doimiy ravishda o‘sib borayotgan urbanizatsiya bilan bog‘liq bir qator global tendentsiyalarga bog‘liq. Shu munosabat bilan oziq-ovqat xavfsizligi va sog‘lom ovqatlanish muammosi jahon hamjamiyatining eng dolzarb vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. Oziqlanish holatini xalqaro va milliy miqyosda muntazam monitoring qilish oziq-ovqat kasalliklari sonining ko‘payishi tendentsiyasini mikronutrient tanqisligi bilan izohlash imkonini berdi. C, B1, B2, B6 vitaminlari, foliy kislotasi, beta-karotin etishmovchiligi bilan bog‘liq eng keng tarqalgan kasalliklar; minerallar: kaltsiy, kaliy, manganets, magniy, sink, yod, ftor, selen, temir, xun tolasi va ko‘p to‘yinmagan yog‘li kislotalar.

O‘zbekiston Respublikasi oziq-ovqat xavfsizligini belgilangan mahalliy qishloq xo‘jaligi xom ashyosi va ishlab chiqarilgan oziq-ovqat mahsulotlari miqdori bo‘yicha oziq-ovqat xavfsizligini kafolatlash imkonini beruvchi zarur

darajaga yetdi. Shu bilan birga, rivojlanishning hozirgi bosqichida meva, rezavorlar, sabzavot, poliz, baliq, sut va boshqa mahsulotlarni iste'mol qilishni ko'paytirish orqali ovqatlanish tarkibini optimallashtirish zarur.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xom ashyo va oziq-ovqat bozorlarini tartibga solish dasturida belgilangan yo'nalish mavjud. Bu belgilangan sifat xususiyatlariga ega yangi avlod oziq-ovqat mahsulotlarini, shu jumladan ixtisoslashtirilgan, funktsional va boyitilgan, organik oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun shart-sharoitlarni yaratish zarurligini belgilaydi.

Qishloq xo'jaligi xomashyosi va ularni qayta ishlash mahsulotlarini ishlab chiqarish va saqlashning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish orqali oziq-ovqat bozorining importga qaramligini kamaytirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Hozirgi kunda mahsulotlarni saqlash jaryonida turli xil qiyinchiliklar va kasalliklar mahsulotlarga zarar yetkazmoqda. Meva va rezavorlarga biopereparotlarni qo'llashni ilmiy asoslash va yaratish, boyitilgan mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish orqali importga qaramlikni kamaytirish.

Ekologik toza xom ashyo va uni saqlash va qayta ishlashning innovatsion texnologiyalari, bir yil davomida ommaviy iste'mol uchun boyitilgan va funktsional oziq-ovqat mahsulotlarini loyihalash va ishlab chiqarish uchun funktsional ingredientlar tarkibi bo'yicha ustun bo'lgan xom ashyolardan foydalanish algoritmini ishlab chiqish zarurdir.

Biopereparotlarni meva va rezvorlarni uzoq muddat saqlash uchun quydagi vazifalarni bajarishimiz kerak.

- biopereparotlarning meva va rezavorlarga qo'llash hamda xom ashyo turlarining kimyoviy tarkibi va ozuqaviy qiymatini o'rganish.

- o'rganilayotgan yangi meva va rezvorlarni saqlash muddatini uzaytirish va sotish uchun biopereparotlar asosida "oziq-ovqat" qoplarni yaratish texnologiyasini ishlab chiqish.

- modifikatsiyalangan va boshqariladigan atmosferada rezavorlar ekinlarining saqlash muddatini oshirishga qaratilgan innovatsion texnologik yechimlarni ishlab chiqish.

Yuqorida ko'rsatilgan uslublarda tajribalar olib borganimizda o'rganilayotgan rezavor mevalar turlarining bioperapartlarga chidamliligi, sharbatni yo'qotish qiymati, eritilgan rezavorlar organoleptik xususiyatlarining o'zgarishi va saqlash muddati o'rtasida bog'liqlik o'rnatildi. muzlatilgan mahsulotlar. O'rganilgan turlar va rezavorlar navlari muzlatish uchun afzallik darajasiga ko'ra tartiblangan.

An'anaviy konvektiv quritish va konvektiv vakuum-impuls usuli bilan quritishning innovatsion texnologiyasi ta'sirini qiyosiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, past haroratli ikki bosqichli konvektiv vakuum-pulsli quritish texnologiyasidan foydalanish; materialni butun hajmda bir xil isitish va impulsli changyutgich quritilgan rezavorlar tarkibidagi biologik faol moddalarning qoldiq miqdorini 1,5-2 baravar oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi meva va rezavor xom ashyosining keng turlari va navli qatorida individual funktsional ingredientlar tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirishga taklif etilayotgan kompleks yondashuvdadir. ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlash bosqichlarida ularning ozuqaviy qiymatini shakllantirish va saqlash. , ommaviy iste'mol uchun boyitilgan va funktsional oziq-ovqat mahsulotlarini ilmiy asoslash.

Organik ishlab chiqarishda selen, yod, rux, magniy va marganets bilan boyitilgan asal, qulupnay va aktinidiya mevalarini, shuningdek, butun elementlar majmuasi bilan bir vaqtda olish texnologiyasi asoslanadi.

Yil davomida boyitilgan va funktsional oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo olish uchun meva va rezavor xom ashyoni saqlash va qayta ishlash bosqichlarida biologik faol moddalarni saqlashning ilmiy tamoyillari.

Qulupnay rezavorlarining nafas olish tezligi va normal va o'zgartirilgan atmosferada saqlash muddati o'rtasida bog'liqlik o'rnatildi, nafas olish tezligi yuqori bo'lgan rezavorlarni o'zgartirilgan atmosferada saqlash tavsiya etilmaydi.

Aholining boyitilgan va funktsional ommaviy iste'mol mahsulotlariga bo'lgan talabini hisobga olgan holda, oziq-ovqat kombinatoriyasi tamoyili asosida chiziqli dasturlash usullaridan foydalangan holda, ko'p funktsional mahsulotlar uchun retseptlar ishlab chiqilgan: meva va rezavorlar nektarlari, meva to'ldiruvchi, yogurt, meva va jele konfet massalari meva va rezavor xom ashyo fiziologik funktsional oziq moddalar bilan boyitish. Ishlab chiqarilgan mahsulotlarning iste'mol xususiyatlari va yaroqlilik muddatini baholash o'tkazildi.

Tashkiliy standartlar ishlab chiqilgan va tasdiqlangan, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha texnologik ko'rsatmalar va retseptlar: STO 00493534-004-2018 "Boyitilgan meva to'ldiruvchilari", STO 00493534-005-2018

"Boyitilgan bioyogurt", STO 00493534-006-2018 "Boyitilgan mevali-jelli shirinliklar", STO 00493534-007-2018 "Boyitilgan ichimlik kissellari". STO 00493534-008-2018 "Olma-rowanberry nektarlari", STO 00493534-001-2018 "Yangi aktinidiya", STO 00493534-002-2018 "Quritilgan rezavorlar", STO 00490351-Frozen ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.

XULOSA

Xulosa qilib ekologik toza xom ashyo va uni saqlash va qayta ishlashning innovatsion texnologiyalari, bir yil davomida ommaviy iste'mol uchun boyitilgan va funktsional oziq-ovqat mahsulotlarini loyihalash va ishlab chiqarish uchun funktsional ingredientlar tarkibi bo'yicha ustun bo'lgan xom ashyolardan foydalanish algoritmini ishlab chiqish zarurdir.

Aholining boyitilgan va funktsional ommaviy iste'mol mahsulotlariga bo'lgan talabini hisobga olgan holda, oziq-ovqat kombinatoriyasi tamoyili asosida chiziqli dasturlash usullaridan foydalangan holda, ko'p funktsional mahsulotlar uchun retseptlar ishlab chiqilgan: meva va rezavorlar nektarlari, meva to'ldiruvchi, yogurt,

meva va jele konfet massalari meva va rezavor xom ashyo fiziologik funktsional oziq moddalar bilan boyitish. Bugungi kunda saqlash bilan birgalikda qurutish ham jida muhim hisoblanib maxsulotlarni ortiqcha isrof bo'lishni taminlaydi. An'anaviy konvektiv quritish va konvektiv vakuum-impuls usuli bilan quritishning innovatsion texnologiyasi ta'sirini qiyosiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, past haroratli ikki bosqichli konvektiv vakuum-pulsli quritish texnologiyasidan foydalanish; materialni butun hajmda bir xil isitish va impulsli changyutgich quritilgan rezavorlar tarkibidagi biologik faol moddalarning qoldiq miqdorini 1,5-2 baravar oshirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Автоматизированное проектирование сложных многокомпонентных продуктов питания: учебное пособие / Е. И. Муратова, С. Г. Толстых, С. И. Дворецкий, О. В. Зюзина, Д. В. Леонов. – Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2011. – 80 с.
2. Авцын, А. П. Микроэлементозы человека [Текст] / А. П. Авцын, А. А. Жаворонков, М. А. Риш, Л. С. Строчкова. – М.: Медицина, 1991. – 496 с.
3. Акимов, М. Ю. Пищевая ценность плодов перспективных сортов земляники / М. Ю. Акимов и др. // Вопросы питания. – 2019. – № 2. – Т. 88. – С. 64–72. DOI: 10.24411/0042-8833-2019-10019.
4. Акимов, М. Ю. Роль плодов и ягод в обеспечении человека жизненно важными биологически активными веществами / М. Ю. Акимов, В. Н. Макаров, Е. В. Жбанова // Достижения науки и техники. – 2019. – № 2. – Т. 33. – С. 56–60. DOI: 10.24411/0235-2451-2019-10214.
5. Алёшин, В. Н. Перспективы применения биопрепаратов при хранении фруктов / В. Н. Алёшин, Г. А. Купин, Т. В. Першакова, Д. В. Кабалина // Материалы международного конгресса: Наука, питание и здоровье. – Минск. – 2017. – С. 452–459.

6. Антипова, Л. В. Перспектива создания препаратов с асептическими свойствами на основе гидролизированных форм коллагена / Антипова Л. В. Сторублевцев С. А. Гребенщи- ков А. В., Макарова Е.Л., Лакиза В.В. // INTERNATIONAL JOURNAL OF EXPERIMENTAL EDUCATION. – 2011. – № 11. – С. 50–51.
7. Антипова, Л. В. Свойства препаратов функциональных биополимеров рыбного про- исхождения / Антипова Л. В., Дворянинова О. П., Сторублевцев С. А., Черкесов А. З. // Вестник ВГУИТ. – 2014. – № 3. – С. 103–105.
8. Аскорбиновая кислота [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etolen.com/index.php>. (дата обращения: 10.02.2014).
9. Атякшин, Д. А. Гистохимия ферментов / Д. А. Атякшин, И. Б. Бухвалов, М. Тиманн. – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2016 – 120 с.
10. Афонин, В. В. Функциональные продукты питания - новое направление пищевых технологий / В. В. Афонин // Наука и инновации. – 2009. – № 6. – С. 50–52.
11. Ачегу, З. А. Мониторинг состояния рынка функциональных продуктов и анализ по- требительского поведения на нем (на примере торговой сети г. Майкоп) / З. А. Ачегу, Л. В. Лу- нина // Новые технологии. – 2014. – № 1. – 6 с.
12. Ашаева, О. В. Сравнительная оценка качества свежих и замороженных плодов жимо- лости селекции НГСХА / О. В. Ашаева, В. А. Фефелов, О. В. Ефимова // Перспективы северного садоводства на современном этапе. – Екатеринбург, 2005. – С. 176–179.

**БИЛИАР ПАНКРЕАТИТНИ КЛИНИК КЕЧИШНИ ГЕРОНТОЛОГИК
ХУСУСИЯЛАРИ**

Мақсудов Муртазо Мансурович

Андижон давлат тиббиёт институти

Даволаш факултети талабаси.

murtazomakhsudov03@gmail.com

Мамасидиқов Мансур Икромжонович

Андижон давлат тиббиёт институти

Даволаш факултети талабаси.

mamasidiqovmansurjon0@gmail.com

Аннотация. Билиар этиологияли панкреатит билан даволанган 65-89 ёшли бморлар тахлил қилинди. Уларда қуйидаги физикал текширувда умумий ҳолат, оғриқ синдроми хусусиятлари ва жадаллиги, интоксикация симптомлари ва марказий ҳамда четки гемодинамиканинг бузилишлари аниқланади, ўрганилади перистальтик ичак шовқинларини ва характерли перкуторли ва аскултатив симптоматикани аниқланди; Динамик ичак тутилиши билан боғлиқ перкутор товушларни ўзгариши, қон айланиши бузилиши кабилар баҳоланди.

Калит сўзлар: билиар панкреатит. Геронлогик, профилактик.

Abstract. Patients aged 65-89 years who were treated for pancreatitis of biliary etiology were analyzed. In the following physical examination, the general condition, characteristics and intensity of pain syndrome, symptoms of intoxication and disorders of central and peripheral hemodynamics are determined, peristaltic bowel sounds are studied and characteristic percussive and auscultatory symptoms are determined; Changes in percussive sounds associated with dynamic bowel obstruction, circulatory disorders were evaluated.

Key words: biliary pancreatitis. Gerontological, prophylactic.

Европа ва Қўшма Штатларда ўртача ҳисобда ўткир панкреатит билан касалланиш йилига 100 000 аҳолига 11-23 кишини ташкил қилади; 2000 йилда энг кўп касалланиш қайд етилган - 100 минг аҳолига 40 киши, шу жумладан сурункали панкреатитнинг кучайишининг оғир ҳолатлари [3, 4]. Кўпгина мамлакатларда ўткир панкреатининг энг кенг тарқалган сабаблари холелитиаз (30-50%) бўлиб билиар панкреатит дейилади ва кейинги ўринда спиртли ичимликлар (20-30%) бўлиб, алкоғолли панкреатит дейилади. Турли мамлакатлар бўйлаб бу нисбат фарқ қилади [3]. Ушбу икки сабаб биргаликда барча ўткир панкреатитнинг 80-90% ни ташкил қилади, билиар ўткир панкреатитнинг энг юқори даражаси 50-70 ёшдаги аёлларда учраган бўлса алкоғолли ўткир панкреатит 30-40 ёшли еркакларда учрайди [3]. Турли муаллифларнинг фикрига кўра, барча ўткир панкреатитнинг 5-20% ни идиопатик ўП ташкил қилади, унинг сабаблари гиперлипидемия, гиперкалсемия, ўткир инфекциялар ва инвазив муолажалар, дори воситалари каби омиллар бўлиши мумкин.

Ишнинг мақсади: Геронтологик гуруҳга мансаб аҳоли популяциясида билиарли панкреатитнинг клиник кечиши хусусиятларини аниқлаш ва баҳолаш.

Қариш жараёни муқаррар равишда ошқозон ости беши касалликларининг кечишига таъсир қилади, уларнинг клиник кўринишини ва катта ёшдаги инсонларда диагностик ва даволаш ёндашувларни ўзгартиради. Умуман олганда, кекса ёшдаги ошқозон ости бешининг яллиғланиш касалликлари ёшлардаги каби кўп учрамайди, аммо ўткир панкреатит ҳам, Сурункали панкреатит ҳам 60 ёшдан ошган одамларда учрайди ва иккала вариант ҳам бошқа мамлакатларда ривожланган панкреатитга нисбатан бир қатор ўзига хос хусусиятларга ега. Кекса ёшдаги беморларда барча панкреатитлар орасида ўП 40% ҳолларда учрайди, Сурункали панкреатит тахминан 25% ни ташкил қилади. Кекса ёшли беморларда одатда билиар панкреатит (40-70%), ишемик (19-21%) ва идиопатик генезисга ега, алкоғолли панкреатит беморларнинг жуда кап қисмини ташкил этади [11, 13]. Кўпгина тадқиқотчилар ўП кўпинча

холелитиёз фонида пайдо бўлиши ва атипик курсга эга еканлигига такидлашади, бу еса ташхисни қийинлаштиради. Оғриқ синдроми кўпинча ноаниқ локализацияга эга, аниқ емас, баъзан эса оғриқ мутлақо йўқ. Ўткир панкреатит билан касалланган кекса беморларда ўлим даражаси 35% га йетиши мумкин, аммо ўртача 20% дан 25% гача [4, 10, 14]. Ўткир панкреонекрозда кекса беморларда асоратлар хавфи юқори, шу жумладан уларда полисистемик касалликлари мавжуд бўлади, шунинг учун бундай беморларни диққат билан кузатиб бориш ва фаол даволаш керак [10, 15]. Парк Ж. 70 ёшдан ошган ўткир панкреатит оғриган 40 беморнинг маълумотларини таҳлил қилди. Маълум бўлишича, билиар ўткир панкреатит қарияларда биринчи ўринда туради (35%), кейин ўринда идиопатик (30%) учрайди. Ўлим даражаси 20% ни ташкил етди ва барча беморларда ўлим сабаби полиорган етишмовчилик бўлиб, бундай асоратлар билан фақат иккита бемор тирик қолган. Ўткир панкреатитнинг диагностикасининг мураккаблиги шундаки, кекса беморларда одатда юрак-қон томир тизими, ўпка, буйрақлар, жигарнинг биргаликдаги касалликлари мавжуд бўлиб, бу ўз навбатида Ўткир панкреатитнинг дастлабки кўриниши бўлиши мумкин. Шу муносабат билан, катта ёшдаги беморларда ўткир панкреатитнинг ерта белгиларини дифференциал ташхислаш кўпинча қийин ва касалликка ташхис қўйилгунгача аллақачон кеч босқичга ўтиб кетади. [16].

Материал ва метод. Фарғона вилояти кўп тармоқли шифохонаси ва РШТЁИМФФ да билиар этиологияли панкреатит билан даволанган 65-89 ёшли беморлар таҳлил қилинди. Уларда қуйидаги физикал текширувда умумий ҳолат, оғриқ синдроми хусусиятлари ва жадаллиги, интоксикация симптомлари ва марказий ҳамда четки гемодинамиканинг бузилишлари аниқланади, ўрганилади перистальтик ичак шовқинларини ва характерли перкуторли ва асукултатив симптоматикани аниқланди; Динамик ичак тутилиши билан боғлиқ перкутор товушларни ўзгариши, қон айланиши бузилиши (тўхтовсиз қайд қилиш негизидан) кабилар баҳоланди. (жадвал 1.)

Жадвал 1

Кекса ёшдаги беморларни шифохонага мурожат қилишини вақт кесимида ва даволаш тури (n-132)

Касаллик бошланишидан кейин мурожат қилган вақти	Интенсив консерватив даво (n=79)		Лапаротомик ташрих (n=37)		Лапароскопик ташрих (n= 16)	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
24 соат ичида	54	68	24	64,8	10	62,5
48 соат ичида	14	18	8	21,6	3	18,7
72 соат ичида	11	14	5	13,6	3	18,7
Итого:	79	100	37	100	16	100

Панкреатит турига кўра гуруҳларга ажратилди:

I гуруҳ: шишли панкреатит (59 нафар) : асосий -40, назорат-19

II Гуруҳа: стерил панкреонекроз (32нафар): асосий-17, назорат-15

III Гуруҳа: ностерил панкреонекроз: (44 нафар) асосий – 26, назорат-18

Ўткир билиар панкреатитда вақт ўтиши билан эса касаликнинг клиник кўриниши янада хилма хил тус олади. Хаётий муҳим органларни шикастланиши ўткир панкреатитга хос бўлган клиник белгиларни яққол намоён бўлишига тўсқинлик қилади. Кекса ёшдаги беморларда қорин бўшлиғи патологиясида ичак парези жуда эрта ривожланишини ҳисобга олинса УТТ да меъда ости безини кўриш ва чарви халтасини ҳолатини аниқлаш имконияти чекланиб қолади. Ёш ўтиб бориши билан инсон организмдаги турли ўзгаришлар сони ортиб боради. Шу сабабли турли дори восталарини мунтазам қабул қилиб боришга мажбур бўлади. Масалан гипертония ва юрак ишемик касаллигида антигипертензив ва антиагрегант дорилар ва диуретикларини қабул қилиб бориши ортидан агарда беморда ўткир панкреатит ривожланса унда геморагик панкреонекроз ривожланиши ва геморагик синдромлар ортиб

боради. Кексалик даврида турли хасталиклар ва қон томирларни атеросклерози ривожланиб бориши ва уни таъсирида нерв охирларини сезгирлиги пастлаб кетади шу сабабли оғриқ интентивлиги бирмунча пасайиб боради. Шу билан бирга бош мия қон айланиши етишмовчили ривожланиб бориши эса оғриқни тўлиқ локализацияни идрок қилишига тўсқинлик қилади. Кексалик даврида катаболизм юқорилаб борганлиги сабабли сув туз алмашинуви қийинлашади шу билан бирга аксарият кексаларда хамрох хасталик туфайли диуретикларни мунтазам қабул қилиб бориш натижасида беморларда сувсизланиш жараёни анча тез ривожланади ва полиорган етишмовчилиги хавфини ошириб беради. Меъда ичак тизимидаги кексаларга хос морфологик ўзгаришлар меъда ичак тизимини панкреатит, холецистит ва аппендицит каби ўткир хирургик касалликларда тез парез бўлиб қолишига олиб келади ва бу жараён хам касалликни типик клиник кечишини ўзгартириб юборади. 65-89 ёшдаги билиар этиологияли панкреатит билан оғриган беморларда клиник кузатувларимизда юқоридаги ҳолатлар ўзисботини топди. (жадвал 2.)

2-Жадвал. Билиар панкреатит билан оғриган беморларни клиник белгиларини ёшга боғлиқ ҳолда намоён бўлишини.

	Ёш	Камарсимон оғриқ		Қайт қилиш		Ичак парези		Гиповолем и	
		Абс.	%	Аб с.	%	Абс.	%	Аб с.	%
I (n=59)	65 – 75	45	76	47	79,6	24	40,6	47	79,6
II (n=31)	76 - 85	24	77,4	29	93,5	28	90,3	29	93,5
III (n=42)	86 – 89	19	45,2	38	90,4	39	92,8	38	90,4

Жадвалдан кўришиб турибдики билиар панкреатит билан оғриган кекса ёшдаги беморларни клиник белгилари ёш ўтиши билан турли даражадаги ўзгаришларга учрайди. Оғриқ интенсивлиги 65-85 ёш оралиғида яққолроқ намоён бўлади. 86 ёшдан бошлаб эса оғриқлар интенсивлиги пасайиб аний локализацияга эга бўлмай қолади. Кўнгил айланиши барча беморларда кўзатилсада ёш ўтиши билан қайт қилишлар сони ортади бу эса ичак парезини қарияларда эрта ривожланиши билан боғлиқ. Юқорида айтилганидек қайт қилишлар сонини ортиб бориши ва қариллик ҳисобига тўқималар сувсизланиши кекса ёшли беморларда тез ривожланиб пиповолемик ҳолатга олиб келади. Бундан ташқари ёш ўтиши билан ферментатив активлик ҳам юқори бўлмаганлиги сабабли диастазни Бу албатта беморларни ҳамроҳ хасталиклари ва қабул қилаётган дори воситаларини билан ҳам боғлиқ. Шундай экан геронтологик беморларни диагностикаси ва даволаш муолажалари учун алоҳида эътибор ва қатий талабларга риоя қилиш зарур бўлади.

Хулоса: Кекса одамларда панкреатитни ташхислаш ва даволаш бир қатор қўшимча ҳолатлар туфайли қийин муаммо ҳисобланади: полиморбидлик, дори воситаларининг фармакокинетикасининг ўзгариши, касалликнинг атипик кечишига олиб келади, Шу сабабли қарияларда клиник ташхисни аниқлашда МСКТ текшируви шу билан бирга альфа микроглобулин миқдорини аниқлашга эҳтиёж туғулади. Кексаларнинг ушбу хусусиятларини билиш. бемор ўз вақтида ташхис қўйиш ва даволанишнинг етарлилигини таъминлайди, асоратларни олдини олади ва беморларнинг ҳаёт сифатини хшилайди.

Адабиётлар

1. Buchler M, Uhl V, Malfertheiner P, Sarr M. Disease of the Pancreas. Karger AG. 2004. 212.
2. Clinic Pancreatology for Practising Gastroenterologists and Surgeons. Ed Dominges-Munoz J Blackwell Pub. 2007.
3. Kinney T, Freeman M. Approach to acute, recurrent and chronic pancreatitis. Minn Med 2008;91(6):29–33.
4. Conwell D, Banks P. Chronic pancreatitis. Curr Opin Gastroenterol 2008;24(5):586–590.
5. Маев И.В., Казюлин А. Н., Кучерявый Ю.А. Хронический панкреатит. М. Медицина, 2005. 504 с.
6. Park J. Acute pancreatitis in elderly patients. Pathogenesis and outcome. Am J Surg 1986;152(6):638–42.
7. Gloor B, Ahmed Z, Uhl W, et al. Pancreatic disease in the elderly. Best Pract Res Clin Gastroenterol 2002;16(1):159–70.
8. Al-modaris F, Power M, Mcconnell J, et al. Exocrine Pancreatic Insufficiency in Presumed Healthy Elderly Subjects Gastroenterol Clin North Am 1990;19(4):905–14.
9. Лазебник Л.Б., Дроздов В.Н. Заболевания органов пищеварения у пожилых. Анахарсис. 2003, 205 с.
10. Browder W, Patterson MD, Thompson J L, et al. lters Acute pancreatitis of unknown etiology in the elderly. Ann Surgery 1993;217(5): 469–475.

MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA XUSUSIDA

Shirnova Yekaterina Turakulovna

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU

“O‘zga tilli guruhlarda o‘zbek tili” kafedrası o‘qituvchisi,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada madaniyatlararo kommunikatsiya fanining nazariy va amaliy jihatlari, mustaqil fan sifatida shakllanish tarixi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasining boshqa fanlar bilan aloqasi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: madaniyat, kommunikatsiya, madaniyatlararo kommunikatsiya, proksemika, kinesika, paralingvistika...

ON INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract: In given clause the items of information on theoretical and practical properties of a subject the intercultural communications, history of formation of discipline are given as an independent subject. The communication (connection) of the theory of the intercultural communications with other disciplines is consecrated.

Key words: culture, communications, intercultural communications, proksemika, kinesika, paralingvistika...

Madaniyatlararo kommunikatsiya – bu turli madaniyat tashuvchilari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar. Madaniyalararo kommunikatsiya nazariyasi mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida XX asr o‘rtalarida vujudga kelgan¹. Madaniyalararo kommunikatsiya jarayonlarini va ularning nazariy tushunchalarini o‘rganishga

¹ Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / а.п.садохин. М. : высш. шк., 2005. 310 с. С. 9.

bo'lgan qiziqish asosan globallashuv ta'sirida paydo bo'ldi. Transmilliy korporatsiyalarning tashkil etilishi, turizm sohasining rivojlanishi alohida e'tiborga molik masalalar.

Madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasiga aniqlik kiritish uchun, birinchi navbatda, termin tarkibidagi alohida tarkibiy terminlarni tahlil qilish lozim.

Birinchi, madaniyat qanday tushuncha ekanligini bilib olish darkor. Madaniyatning ko'p tarmoqlari mavjud. Turli gumanitar fanlar: antropologiya, madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlarda hamda turli xil chatishuv fanlarida, shu jumladan madaniyalararo kommunikatsiya nazariyasida madaniyat tushunchasi o'rganiladi. Ammo bu fanlarning hech birida madaniyat tushunchasiga berilgan barqaror ta'rif mavjud emas. Keng ma'noda madaniyat inson faoliyati natijasida yaratilgan va yaratilayotgan har bir narsa sifatida tavsiflanadi. Ular nafaqat moddiy ob'ektlar (asboblar, uy jihozlari, san'at ashyolari), balki moddiy bo'lmagan – qadriyatlar, odatlar, urf-odatlar, xatti-harakatlar va boshqalar. Lekin madaniyat – bu ob'ekt va hodisalarning majmui emas. Madaniyat – bu muayyan jamiyatga xos bo'lgan fikrlar, e'tiqodlar, qadriyatlar, normalar (birinchi navbatda xatti-harakatlar), urf-odatlar, an'analar, bilimlar tizimi. Qolaversa, ushbu jamiyat etnos bo'lishi shart emas, zero u insonlarning nisbatan yirik uyushmasi, guruhi bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatda etnoslararo qadriyat va me'yorlar xususida so'z boradi. Muayyan darajada ular sirasiga bir nechta etnoslarga xos bo'lgan turli diniy madaniyatlar kirishi mumkin. Shuningdek etnosga nisbatan “kichik” bo'lgan ijtimoiy guruhlar –ijtimoiy sinflar, muayyan jamiyat odamlarining alohida avlodlari ham madaniyat tashuvchilari bo'la oladilar. Yani biz va bizning ajdodlarimiz ma'lum ma'noda turli madaniyat tashuvchilari bo'lishimiz mumkin.

Kommunikatsiya tushunchasini anglashda ham ba'zi qiyinchiliklar vujudga keladi, sababi u madaniyat singari turli xil fanlar doirasida o'rganiladi. Ayni damda eng sodda ta'rif bilan cheklanamiz. Unga ko'ra kommunikatsiya – bu axborot almashish jarayonidir.

Demak, madaniyatlararo kommunikatsiya – bu turli madaniyat tashuvchilari tomonidan amalga oshiriladigan axborot almashinuvidir, chunonchi, kommunikantlar turli madaniyatlar tashuvchilari bo‘lib, muloqot jarayoniga sezilarli darajada ta‘sir ko‘rsatadilar va uning kechishini belgilab beradilar. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi ana shunday o‘zaro ta‘sirni o‘rganuvchi fandır.

Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasining ko‘pgina xususiyatlarini uning tarixiga murojaat qilib tushunishimiz mumkin.

Insoniyat ma‘lum bir guruhlariga ajralib o‘zlarining madaniyatlari paydo bo‘lgandan boshlab turli madaniyat vakillari bilan muloqot qila boshlashgan.

Boshqa millat yoki guruhlarining madaniyatlarni o‘rganish butun insoniyatning tarixiy rivojlanish davridan beri qiziq va dolzarb bo‘lib kelgan, biroq ko‘pincha turg‘un bo‘lmagan, epizodik xarakterga ega: qadimgi bitiklarda, solnomalarda, sayohatchilar, ziyoratchilar va avliyolarning kundaliklari va memuar asarlarida boshqa xalqlar hayoti haqidagi muhim ma‘lumotlar saqlangan². Boshqa xalqlar madaniyatiga qiziqish buyuk geografik kashfiyotlar davrida (16-asr) ko‘p sonli xalqlar borligini bilishgandan so‘ng kuchaygan. Rivojlanish, uyg‘onish davrida turli madaniy normalarning shakllanishida tabiiy muhitning (geografik va ijtimoiy muhitning) rolini ilmiy asoslashga yo‘naltirilgan urinishlar amalga oshirilgan.

19-asr birinchi yarmida gumanitar fanlarda barqarorlashgan tarixiy-chog‘ishtiruv metodi madaniyatlarni maqsadli va tizimli ravishda o‘rganib boshlash imkonini berdi. Bu metod asosida V.Fon Gumbold, aka-uka Grim, F.Shelling, M. Myuller, V. Vasselovskiy, V. Propp va boshqalarning fikrlari turadi. 20-asrning 2-yarmida madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasiga ta‘sir ko‘rsatgan va ommalashgan quyidagi tadqiqotlarni aytib o‘tish mumkin:

- antropologiya va etnografiya metodlari yoyilishi;
- yevrosentrizm konsepsiyasining buzilishi;
- gender tadqiqiga qiziqishning kuchayishi;

² Shunday asarlar sifatida Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”, Muqimiyning “Sayohatnoma” asarlarini keltirish mumkin.

- sotsiologik va psixologik bilimlar nazariyasining rivojlanishi;
- lingvistikada kommunikatsiyaga aloqador bo‘lmagan nolisoniy kanallarga qiziqishning ortishi va sotsiolingvistikaning rivojlanishi.

Umuman, madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi tarixi AQShda 1947-yili boshlangan. Madaniyatlararo kommunikatsiyani o‘rganish tadbirkorlar, siyosatchilar, diplomatlarning kasbiy sohasi bilan bog‘liq bo‘lgan (va hozirgi kungacha bog‘liq). 1947-yili AQSH hukumati amerikalik fuqorolarni chet elda xizmat ko‘rsatishga tayyorlash uchun Tashqi ishlar institutini (Foreign service instituti – FSI)ni tashkil etdi. Ushbu institut mashhur olimlar: antropologlar Edvard T. Xoll, Rey Berdvistellni hamda tilshunos Djorj Rtejerlarni ishga yolladi. Ular amerikaliklarga madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasini o‘rgatish jarayonida yangi ilmiy fan – madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi dasturini yaratishgan. Dastlab ular o‘z oldilariga quyidagi amaliy masalalarni qo‘yishdi:

- Elchilar, siyosatchilar, harbiy mutaxassislarni hamda Jahon korpusi ko‘ngillilarini chet elda samaraliroq faoliyat olib boorish uchun tayyorlash;
- chet el talabalari va mehnat faoliyatini olib boruvchilarga AQSH muhitiga moslashishga yordam berish.
- AQSH hududida irqalararo va etnoslarlaro ziddiyatlarni hal qilish uchun imkoniyat yaratish.

Madaniyatlararo kommunikatsiya 1954-yildan E.Xoll va V.Tragerlarning «Culture as Communication» («Madaniyat kommunikatsiya sifatida») nomli kitobi e‘lon qilinib, mualliflar tomonidan “madaniyatlararo kommunikatsiya” termini ilk bor qo‘llanganidan boshlab fan sifatida rasman tan olingan. 1959-yilda E.Xoll «The Silent Language» («Jim (ovozsiz) til») kitobini nashr qildi. Ushbu kitob MKning rivojlanishiga kata ta’sir ko‘rsatdi. O‘z ilmiy ishida Xoll nafaqat madaniyat va kommunikatsiya o‘rtasidagi chambarchas aloqani isbotlab berdi, balki olimlarning e‘tiborini faqat madaniyatlarni emas, ularning alohida axloqiy kichik sistemalarini ham o‘rganish kerakligiga qaratdi. Shu bilan birga u madaniyatning o‘rganilishini

xorijiy tilni o'rganish bilan taqqoslaydi. E.Xoll yangi fan – MK nazariyasining amaliy jihatlariga e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlagan.

Xoll tomonidan madaniyat va kommunikatsiyaga berilgan ta'rif (kommunikatsiya –madaniyat, madaniyat -kommunikatsiya) AQSH ilmiy ahlining jonlangan muzokaralariga sabab bo'lgan. Muhokama qilinuvchi masalar dolzarbligi sababli «The International and Intercultural Communication Annual» va «International Journal of Intercultural Relations» maxsus jurnallari paydo bo'ldi. Ularda kommunikatsiya, madaniyat va til masalalari muhokama qilingan. O'sha paytda “madaniyatlararo” tushunchasi bilan bir qatorda “krossmadaniy” va “multimadaniy” tushunchalari paydo bo'ldi: u vaqtda ushbu terminlar o'zaro farqlanmagan, ular orasidan madaniyatlararo termini muvaffaqiyatliroq bo'lib chiqdi va kengroq qo'llanila boshlandi.

Xullas, MK nazariyasining asosiy qirralarini sanab o'tamiz: u juda qisqa vaqt ichida nisbat kichik jamoa a'zolari tomonidan yaratildi (mazkur jamoa a'zolari ilm-fanning turli sohalari tadqiqotchilari bo'lishgan); aniq maqsadga yo'naltirilgan edi (garchi qisqa muddat ichida hal qilishning imkoni bo'lmagan qator masala va vazifalar fan oldiga qo'yilgan edi).

Dastlabki bosqichlarda insonlarni boshqa etnik guruhlarining madaniy normalari o'ziga xosligi bilan tanishtirishga va bunday guruhlarining vakillari bilan (xususan, rasmiy muloqot sohasidagi) muloqotni osonlashtirishga yo'naltirilgan krossmadaniy treninglarni ishlab chiqish amalga oshirila boshlangan. Shu o'rinda MK nazariyasi rivojlanishining dastlabki bosqichida kommunikatlar o'rtasidagi ijtimoiy (gender, yosh va hokazo) farqlar ko'pincha hisobga olinmagan.

Kommunikatsiyaning noverbal aspektini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. MK nazariyasi asoschilari ilmiy tadqiqotlarning uchta asosiy yo'nalishlarini ajratishgan:

- 1) Proksemika, insonlar va hayvonlarning makoniy xatti-harakatlarini o'rganuvchi yo'nalish. Edvard Xoll shu yo'nalish bilan shug'ullangan. Olim to'rt xil masofaviy zonalarni tasniflagan (intim, shaxsiy, ijtimoiy va ommaviy) va turli

madaniyatlarda ushbu zonalarning chegaralari farqlanishini, ularning buzilishi kommunikatsiya jarayoni uchun muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirishi ta'kidlagan.

2) Yana bir yo'nalish kinesikadir. Unda jestlar, mimikalar (imo-ishoralar) va tana holati ("tana tili") yordamida muloqot qilish masalasi o'rganiladi. Yo'nalish asoschisi Rey Berdvistell (Ray Birdwhistell) har qanday tana harakati ma'noga ega bo'lib, "tana tili" sistemasi tabiiy til grammatikasi tipi bo'yicha o'z grammatikasiga ega deb faraz qilgan. Bunday tilning minimal birligi kinesemadir. Kinesika lingvistik va antropologik nazariyaning bir qismiga aylangan.

3) Tilshunos Djordj Treydjer (George L. Trager) prosodik elementlar so'zlanayotgan ifodaning yakuniy mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadigan yo'nalish – paralingvistikani yaratgan³.

Shu tariqa, MKning yadrosini tashkil qiluvchi "deskriptiv" nazariyalar yaratilgan bo'lib, ular asosida o'zga madaniyat qurshovidagi insonlar uchun amaliy yo'riqnomalarni tuzish mumkin.

Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi fanlararo tadqiqotlar sohasini o'zida namoyon etadi. U quyidagi fanlar bilan aloqador:

Kommunikatsiya nazariyasi: ushbu fanlar kesishuvida insonlarning madaniyatlararo kontekstida o'zaro ta'sirlashish oziga xosliklari ko'rib chiqiladi;

Lingvistika bilan: til va reallik o'rtasidagi aloqa, tilning kommunikatsiya jarayonidagi roli;

Antropologiya bilan: kommunikatsiyada madaniyatning roli, kommunikatsiyaning noverbal aspektlari;

Psixologiya bilan: stereotiplarning tafakkurga ta'siri va kommunikantlarning qabul qilishi, kommunikantlarning shaxsiy xarakteristikalari;

Sotsiologiya bilan: kommunikantlar ijtimoiy mavqeyining ularning muloqotiga ta'siri.

³ Гузикова М. О. Основы теории межкультурной коммуникации : [учеб. пособие] / М. О. Гузикова, П. Ю. Фофанова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2015. — 124 с. С. 11.

Keyinchalik MK nazariyasi ko‘plab nazariyalar bilan boyidi:

- kommunikativ moslashuv nazariyasi (Xovard Djaylz);
- akkulturatsiya nazariyasi;
- madaniyatlararo adaptatsiya nazariyasi;
- identiklikni boshqarish nazariyasi (Uilyam Kupach, Tadasu Todd Imauri);
- «feys» nazariyasi (Stell Ting-Tumi) va boshq⁴.

Aytganimizdek, madaniyatlararo muloqotni o‘rganishga qiziqishning ortishiga sabab uning global jarayonlarga bog‘liqligidir. Texnika taraqqiyoti bizga madaniyatlararo muloqot bilimlarini o‘rganishga yaxshi yordam beryapti. Biz Germaniya haqida hech qanday bilimga ega bo‘lmasak ham, bir necha soatda u yerga yetib olishimiz mumkin. German madaniyatining tashuvchilari bilan muloqotga kirishish xususiyatlarini o‘rganish bir muncha ko‘proq vaqt talab qiladi.

Globalashuv va integratsiya jarayonlariga qaramasdan turli-tuman madaniyatlarni bir shaklga keltirib bo‘lmaydi, chunki ko‘p etnik guruhlar bu jarayonga qarshi harakat qilishga urinishadi. Aynan shuning uchun dunyoning ko‘plab mamlakatlarida milliylik kayfiyati kuchaymoqda. Odamlar o‘z madaniyatini qadrlab, uni globalashuvning unifikatsiyalovchi ta’siridan himoya qilishga harakat qilmoqdalar.

Xullas, aynan ushbu ikki sababga ko‘ra, bir tomondan, globalashuv jarayonining kuchayishi, ikkinchi tomondan esa, noyob madaniy qadriyatlarni saqlab qolish uchun jamiyatning har bir a’zosi madaniyatlararo kommunikatsiya tamoyillari va strategiyalarini o‘rganishi zarur.

⁴ Гузикова М. О. Ко‘rsatilgan manba. — С.12.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) Гузикова М. О. Основы теории межкультурной коммуникации : [учеб. пособие] / М. О. Гузикова, П. Ю. Фофанова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2015. – 124 с.
- 2) Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / а.п.садохин. М. : высш. шк., 2005. 310 с.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	REZAVOR MEVALARGA BIOPERPAROTLARNING TA'SIRI S.Islamov, N.Yaxshimurotov Page No.: 3-9
2	БИЛИАР ПАНКРЕАТИТНИ КЛИНИК КЕЧИШНИ ГЕРОНТОЛОГИК ХУСУСИЯЛАРИ Мақсудов Муртазо Мансурович, Мамасидиқов Мансур Икромжонович Page No.: 10-16
3	MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA XUSUSIDA Shirnova Yekaterina Turakulovna Page No.: 17-24
4	YASHIL RANG VA UNING HALIMA AHMEDOVA IJODIDAGI O'RNI XUSUSIDA Madina Vahobova Page No.: 25-37
5	ПСИХОЛОГИЯ В РОЛИ ДВИЖУЩЕЙ СИЛЫ РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ Розубаева Мохинур Турсунбаевна, М.М. Бафаев Page No.: 38-43